

**3924 NOLU CIZYE DEFTERİNE GÖRE KIBRIS EYALETİ BAF
VE KUKLA KAZALARINDA GAYRİMÜSLİMLER
(H.1061/M.1650-51)**

Yrd. Doç. Dr. Recep DÜNDAR*
Prof. Dr. Mesut AYDIN**

ÖZ: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 3924 nolu Baf ve Kukla kazalarına ait mufassal cizye defteri Kıbrıs Adası'ndaki Müslim ve Gayrimüslim reayanın vergilerine esas teşkil etmek üzere H.1061/M.1650-51 tarihinde yapılan sayımda oluşturulmuştur. Defterde, adı geçen kazalardaki gayrimüslim vatandaşların yaşadıkları yerleşim yerleri ve hâne sayısı, cizye vergisine tâbi olanların eşkâli, yaşı ve meslekleri ile gelir durumlarına göre tasnifi yapılmıştır. Ayrıca cizye vergisine tâbi olmayan çocuklar ile iş göremez durumda olan yaşlı ve sakatlar da belirtilmiştir.

Bu çalışmada cizye defterleri ve Kıbrıs'taki cizye uygulaması hakkında genel bir bilgi verilerek, H.1061/M.1650-51 yılında Baf ve Kukla kazalarında yaşayan gayrimüslimlerin yerleşim yerleri, hâne sayısı, gelir durumu, yaşları, meslekleri ve gelir durumlarına göre mesleklerin dağılımı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Cizye Defteri, Baf, Kukla

**Non-Muslims in Baf and Kukla Towns at Cyprus Province According
To Jizya Inventory number 3924**

ABSTRACT: Detailed Jizya Inventory 3924 belonging to Baf and Kukla towns in Ottoman Archive in the Office of Prime Ministry was formed during the census held in H.1061/M.1650-51 reflecting the taxes of Muslims and non-muslim people dwelling in Cyprus Island. The inventory contains inclusive information about non-muslims classified according to settlement places and number of houses, facial futures of people who were subject to jizya, ages, occupations and income level. Yet, children who were free from jizya and elderly and handicapped people were also identified.

In this study, having provided general information about jizya inventories and jizya practices in Cyprus, a detailed set of information re-

* İnönü Üni. Fen-Ed. Fak. Tarih Böl. rdundar45@gmail.com

** İnönü Üni. Fen-Ede. Fak. Tarih Böl. mesutaydin05@gmail.com

garding to the settlement places, number of houses, income levels, ages, occupations and distribution of occupations according to income levels of non-muslims in Bafa and Kukla towns in H.1061/M.1650-52 was investigated.

Key Words: Cyprus, Jizya Inventory, Baf, Kukla

Giriş

Osmanlı Devleti'nin en önemli gelir kaynaklarından biri olan Cizye (Kazıcı 1972: 102), Gayrimüslim tebaanın erkek nüfusundan hayat ve hüviyetlerinin devletçe korunması ve askerlik hizmetinden muaf tutulmaları karşılığında alınan bir vergidir.

Cizye, Osmanlılara daha önceki Türk-İslâm devletlerinden intikal etmiş olup (Pakalın 1971: 297 vd; İnalçık 1959: 575-610; Becker 1993: 199-201), bulûğa ermiş Gayrimüslim erkekten alınan ve şahıs başına vazedilmiş bir vergidir. Zimmî reâyâdan, cizye resmi alabilmek için, evinden, bağından ve evi içindeki örtü, döşek eşyasından başka, koyun, keçi, hububat şarap gibi mahsullerden üçyüz akçe tutarında malı olması (Çağatay 1947: 494) vücut ve akılca da sağlam olması gerekli idi (Nedkoff 1944: 621). Başka bir ifadeyle cizye, 14-75 yaş arasındaki sıhhatli erkeklerden alınan bir baş vergisiydi (Kütükoğlu 1999: 534).

Yeni fethedilen bir bölgede çoğunlukla gayrimüslimlerden alınan ve toprak vergisi olarak alınan “haraç”, cizyeyi de içine alacak şekilde kapsamlı bir şekilde kullanılmaktadır (Tabakoğlu 1985: 136). Cizye miktârı, devirlere göre değişiklikler göstermiştir. Meselâ Kanunî zamanında 60 ilâ 75 akçe arasında iken, IV. Murad'ın saltanatının sonunda 333 akçeye yükselmiştir. Rahipler, çocuklar, devlet hizmetinde bulunan diğer aileler, ihtiyarlar, kadınlar, sakatlar bu vergiden muafı. Vergisini ödeyen zimîler, devletin şefkatine mazhâr olarak can, mal güvenliğine sahip idiler (Tabakoğlu 1994: 179). Cizye vergisi başlangıçta kişilerin mâli durumuna göre alınmış ise de zamanla “hâne” hesabı üzerinden ve ortalama esas alınarak tarh edilmiş; fakat 1689-1691 tarihleri arasında tekrar eski sisteme dönmüştür (Tabakoğlu 1985: 136 vd). Cizyenin tahsili, hiçbir zaman tımâr ve zeâmet sahiplerine bırakılmamış cizyedâr ve tahsildârlar tarafından hazine namına tahsil olunmuştur (Ercan 1991: 371-379; Şener 1990: 112). Cizye resminin alınma zamanı olarak bazı kanunnamelerde Nevrûz'da, bazılarında da yarısı Nevrûz'da, yarısı Kasım'da olmak üzere iki taksit olarak alındığı zikredilmektedir (Çağatay 1947: 495).

Cizye, Islahat Fermânıyla kaldırılmış, ancak “bedel-i askerî” ismiyle 1907'ye kadar devam etmiştir (İnalçık 1993: 248). Nedkoff, bu tarihi 1909 olarak vermektedir (Nedkoff 1944: 627).

A. Cizye Vergisinin Kıbrıs'ta Uygulanışı

Kıbrıs'ın fethinden sonra hazırlanan kanunnamede, cizye vergisinin miktârı; a'lâdan yüz akçe, evsâtdan seksen akçe, ednâdan altmış akçe olmak üzere belirlenmiş (TK. KKA. TD. 64: 5) ve bir süre cizyenin bu miktarlar üzerinden alınmasına devam edilmiştir. 1636 tarihinden sonra yapılan değişiklikler nedeniyle cizye toplanmasındaki mevcut usuller terk edilmiş ve gelir düzeyi dikkate alınarak kişi başına cizye toplanması uygulamasından vazgeçilerek belirlenen ortalama bir meblağın hâne başına toplanmasına başlanmıştır.

Hâne başına toplanan cizye vergisinde de zaman zaman sorunlarla karşılaşmış ve reâyâ zor durumlarda kalmıştır. Nitekim bu uygulamanın yürürlükte olduğu yıllar içinde Kıbrıs'ta baş gösteren çekirge istilâları nedeniyle ortaya çıkan kıtlık, salgın hastalıklar ve firârlardan sonra cizyeye tâbi hânelerde azalma olmuş, daha önceki sayımlarda belirlenen hâne sayısı üzerinden cizye miktârı alınmaya devam ettiği için bulunamayan hânelerin cizyeleri de diğerlerinden alınmış ve bu durum da cizyeye tâbi reâyâyı zor durumda bıraktığı gibi şikâyetlere neden olmuştur.

Nitekim 16 Haziran 1636 tarihli Kıbrıs Beylerbeyine ve kadısına gönderilen hükümde;

“cezire-i Kıbrıs reâyâsı rikab-ı hümayunuma arz-ı hal sunub bunlar kadimden yigirmi bin hâne olub lakin kesret-i tekâlif ve sıklet-i teadiden bir nice reâyâ firar ve terk-i diyar idüb ancak yerinde onaltıbin beşyüz hâne mevcut kalmış iken haracları cem'e me'mur olan haraciler mücerred defterde yigirmi bin hâne mestur ve mukayyedir deyu üçbin beşyüz girihde hâne gerek haracilerin dahi mevcut olan onaltı bin beşyüz hâneyi zimmet edüb ve her hânedan beşyüz yigirmi beşer akçe cem' ve tahsil iderler...”

denilerek reâyânın şikâyet ettiği belirtilmektedir. Aynı belgenin devamında da

“...vusûl buldukda bu bâbda sadır olan fermân-ı saâdetim mucebince amel idüb cezire-i Kıbrıs reâyâsının mahkemede mahfûz olan onaltıbin beşyüz hâne cizyeleri defteri ma'mul defter eyleyüb aslı tedbil ve tagyir olunmadan bir suretin senki kadısın imzalayub asitane-i saadetime gönderüb ve minbad vaki olan haraclara ol mâmul-bih defter mucebince onaltıbin beşyüz harac olmak üzere her bir harac başına beşeryüz altmışar akçe cem ve tahsil...” (BOA. MAD. 2772: 2-3)

ettirilmesi emredilmiştir

Belgeden de anlaşılacağı üzere, daha önceki yıllarda 20.000 hâne olan Kıbrıs reâyâsı, 1636 tarihinde yaşanan kıtlık ve firar sonrasında 16.500'e düşmüştür. Bunca yaşanandan sonra cizye vergisini toplamaya gelen görevlilerin mevcut olmayan hânelerin vergilerini de diğerlerinden almak istemeleri, Kıbrıs reâyâsının merkeze şikâyetine neden olmuştu.

Bunun üzerine merkezden gönderilen emirle cizye vergisinin hâne başına 560 akçe ve 16.500 hânedan tahsil edilmesi istenmişti (BOA. MAD. 2772: 2-3; Dündar 1998: 257).

1642-1658 yılları arasında gelir düzeylerine bakılmaksızın cizye vergisi hâne başına eşit şekilde bölüştürüldüğü görülmektedir. 1642-1653 yılları arasında hâne başına 446 akçe, 1654- 1658 yılları arasında ise 451 akçe olarak uygulanmıştır (Dündar 1998: 260). Görüldüğü gibi 1642 yılı ile 1658 yılları arasında hâne başına eşit olarak tarh edilen cizye miktârı arasında beş akçelik bir artış görülmektedir ki, bu da vergi miktârının adı geçen yıllarda aynı düzeyde devam ettiğini göstermektedir.

1690'dan itibaren cizye vergisinin toplanması usûlünde yine eskiye dönüldüğü ve gelir düzeyine göre toplanmaya başlandığı görülmektedir. 1690-91 yılında a'lâ (gelir düzeyi iyi olan) dan 48 dirhem sim hâlis (saf gümüş) karşılığı 9 kuruş olmak üzere 4 adet, evsât (gelir düzeyi orta olan) dan 24 dirhem saf gümüş karşılığı 4.5 kuruş olmak üzere 2 adet ve ednâ (gelir düzeyi düşük olan) dan 12 dirhem saf gümüş karşılığı 2 kuruş bir rub (2 ¼ g.) olmak üzere 1 adet eşrefî altun (eşrefî altun 91 para) şeklinde toplanmıştır (Özkul 2006/2: 279).

1697-98 yılından 1719-20'ye gelinceye kadar a'lâdan 12 kuruş olmak üzere 4 adet, evsâtan 5 kuruş olmak üzere 2 adet ve ednâdan 2.5 kuruş olmak üzere 1 adet eşrefî altun (eşrefî altun 300 akçe) alınmıştır. Ancak reâyânın altun tedarikinde zorlanmasından dolayı tedâvüldeki paraların hangisinden verilirse verilsin a'lâdan 10, evsâtan 5 ve ednâdan 2.5 kuruş alınması hesabı 1734-35 yılına kadar devam etmiştir (Özkul 2006/2: 279).

1744 tarihinde zer-i mahbûb (1 adedi 110 para) hesabı üzere a'lâdan 11 kuruş, evsâtan 5.5 kuruş ve ednâdan 2.5 kuruş 1 rub (2.5 kuruş 10 para) alınmaya başlanmıştır.

1746-47 yılı vergi döneminde ise cizyenin ednâdan bir zer-i mahbûb, evsâtan iki zer-i mahbûb ve a'lâdan da dört zer-i mahbûb alınmıştır. Zer-i mahbûb bulamayanlardan zer-i mahbûb hesabı üzere a'lâdan on bir guruş, evsâtan beş buçuk guruş ve ednâdan iki buçuk guruş on para toplanacağı kararlaştırılmıştır. Eğer tedavüldeki başka paralarla ödeme yapılmak istenirse yeni İstanbul altını 440 akçeye, zincirli Mısır altını 330 akçeye, tuğralı Mısır altını 315 akçeye ve tuğralı sağ paraların her kırk adedi bir guruş üzerinden hesaplanacağı kayda geçmiştir (Özkul 2006/2: 278 vd).

Kıbrıs Eyaleti'nde cizyenin toplanması, yapılan tahrîr sonucunda oluşturulan cizye defterlerine göre yapılırdı. Bu sayım sırasında cizyeye tâbi reâyânın, şehir veya kırsal kesimde bulunmalarına göre tespit edile-

rek kaydedilmesi esastı. Bunların içinden ölenler, kayıplar ve cizyeden muaf olanlar işaretlenerek genel toplamdan çıkarılıp cizye veren reâyânın sayısı belirlenirdi (BOA. MAD. 6268: 364). Yapılan tahrîr sonucunda oluşturulan defterlerdeki cizyeye tâbi hânelerden alınacak vergi miktârı görevliler tarafından toplanırdı.

Cizye toplayanlar, merkezden görevlendirilir ve bunların ücretleri görev süresinin bitimine kadar Kıbrıs hazinesinden ödenirdi. Örneğin 23 Nisan 1621 tarihli bir belgede;

“Kıbrıs Beylerbeyisine ve Defterdarı tevkiî refîi hümayun vasıl olunacak malum olaki, dergâh-ı muallâm çavuşlarından yevmi yirmi beş akçe ulûfeye mutasarrıf olan Osman bin Mehmed Çavuş Cezire-i mezburede cizye cemine memur olmağa müstahak olduğu ulûfesi 1030 Cemaziyelevvel'inin gurreesinde kanun üzere Kıbrıs hazinesinden ...” (BOA. MAD. 524: 11; BOA. MAD. 5712: 85-86)

verilmesi emredilmektedir. Daha sonraki tarihlerde Osmanlı Devleti'nde cizye toplama usulünde yapılan değişikliğin Kıbrıs Eyaleti'nde de uygulandığı görülmektedir. Bilindiği gibi cizye vergisinin gerek tahakkukunda ve gerek tahsilinde yolsuzluk ve şikâyetlerin artması üzerine Köprülü Mustafa Paşa sadaretinde cizyenin miktârında tadilat yapılırken toplanması konusunda da olumsuzlukların önüne geçebilmek amacıyla *cizyedârlık* vazifesi ihdâs olunmuştu (Pakalın 1971: 303).

Cizyedârlar da merkezden gönderilen görevliler gibi ücretlerini eyâlet hazinesinden almışlardır. Bir cizyedârın, 1636-1647 tarihleri arasında aldığı ücret ise 2000 guruş civarında idi (BOA. MAD. 2772: 3; BOA. MAD. 279: 10; BOA. MAD. 6268: 140; BOA. MAD. 396: 57; BOA. MAD. 9840: 27; BOA. MAD. 9845: 36). Ancak Kıbrıs'tan gelen şikâyetler üzerine, 1647'de 5000 guruş, 1648'de 6000 guruş alındığı Hazine-i amiredeki kayıtlardan da tespit edilmesi üzerine bu rakamın 4000 guruşa çekilmesi istenmiştir. Nitekim Kıbrıs Beylerbeyi'ne, defterdarına ve Lefkoşa kadısına gönderilen bir hükümde:

“... hazine-i amirede mahfuz olan baş muhasebe defterine nazar olundukda bin elliyedi senesinde beşbin guruş ve bin ellisekiz senesinde altı bin guruş bila emr-i şerif aldıkları derkenar olundukda senede dörder bin guruş virilüb ziyade bir akçe verilmeye...” (BOA. MAD. 2737: 104)

şeklinde ifade edilmektedir

Cizyenin toplanması esnasında yolsuzlukların ortaya çıkması, zamanında toplanamaması, reâyâdan fazla akçe talep edilmesi, ölenlerin cizyesinin sağlardan istenmesi gibi sorunlar yaşanmış ve bu konuda görevliler merkezden ikaz edilmişlerdir (KŞS. Defter II: 27; KŞS. Defter I: 19). İncelenen dönemde Magosa ve Lefkoşa kalelerinde bulunan yirmi

neccâr ve tamircinin cizye vergisinden muâf oldukları görülmektedir. İlgili defterde düşülen derkenarda;

“kal’alarda vâki olan tamir ve termîm mezbûr zimmîler etmek üzere kadîmden muâflardır deyu mir-i-mirân Ali Paşa arz eyledükde kadîm olmağla yigirmi nefer defterden ihrâc oluna deyu fermân-ı âli ile emr-i şerîf virilmiştir” (BOA. MAD. 8428: 264)

denilerek 2 Temmuz 1645 tarihi itibâriyle adı geçenlerin cizyeden muâf olmaları istenmiştir.

1642 tarihine kadar Kıbrıs’ta bulunan manastırların cizyeden muâf oldukları ve bu tarihten itibaren Lefkoşa kadısının arzı ile bunlara da vergi tarh edildiği anlaşılmaktadır¹. Merkeze gönderilen

“cezire-i Kıbrıs’ta Lefkoşa kadısı Mevlânâ Mustafa dâileri cezire tahrîrinde yetmiş beş manastır yazub mal-ı maktû’ları a’lâ ve evsât ve ednâ itibariyle vech-i meşru üzere ferman-ı âlileri sadır olmak babında emr ve ferman saadetlü sultanım hazretlerininindir” (BOA. MAD. 8428: 362)

şeklindeki arz kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. Bu arzın doğrultusunda yirmi beş manastır a’lâ ve 50.000 akçe, yirmi beş manastır evsât ve 37.500 akçe, yirmi beş manastır da ednâ ve 25.000 akçe olarak cizye vergisine tâbi tutulmuşlardır.

Cizyedârlar tarafından toplanan cizye bedelleri Kıbrıs hazinesinde toplanır ve merkezden gönderilen görevliler vasıtasıyla merkeze veya emirle belirtilen mahale ve şahıslara muhasebesi görüldükten sonra gönderilirdi (BOA. MAD. 5712: 85-86). Toplanan cizye bedelinin bir kısmı

¹ Rahip ve keşişlerin ilk dönemlerde cizyeden muaf oldukları bilinmektedir. Meselâ II. Mehmed devrinde bir metro-polidin cizyeden muaf olduğuna dair kayıt vardır. 1691’den sonra ise maluller dışında bütün rahipler vergi mükellefi sayıldı. Bunun üzerine 1692’de hükümete bir arzuhal sunan rahipler, kazancı olmayan ve geçimlerini temin edemeyenlerin şer’î bakımdan muaf olmaları gerektiğini ileri sürdülerse de devlet İmam Yûsuf’un görüşünü esas alarak bu talebi reddetti. Nitekim 1839’da Athos Manastırı rahipleri bütün vergilerden muaf olmalarına rağmen cizye ödemeyi sürdürüyorlardı. Ancak Osmanlılar şer’î hukuka uygun olarak kadın, çocuk, kör, malul, işsiz ve fakir kimseleri bu vergiden sürekli olarak muaf tutmuşlardır. Yalnız kocalarının arazileri kendilerine intikal etmiş dul kadınlar cizye ödemekle yükümlüydüler. (Bk. Erkal 1993: 46) Kıbrıs’da 1610-1647 yılları arasında görülen sıtma, veba ve çekirge istilaları nedeniyle kıtlık baş göstermiştir. Kıtlık, 3500 hânenin ölmesi veya adadan ayrılmasına neden olmuştur (Dündar 1998: 257). Budan dolayı böyle bir uygulamanın yapılmış olması muhtemeldir.

Kıbrıs'ta salyâne ve cizyedârların ücretlerine harcanıp, bir kısmı da merkeze gönderilirdi (BOA. MAD. 2772: 2).

B. 3924 nolu Cizye Defterinin Tanıtımı

Osmanlı İmparatorluğu'nda klasik dönemin geniş vergi tahrîrleri aynı zamanda cizyeye tâbi Gayrimüslim nüfusun da sayımı anlamına gelmiştir. Zirâ, cizye için ayrı bir sayım yapılmamış, çoğunlukla tahrirlerin kapsamlı verileri üzerinden hesaplanmış ve toplanmıştır.

Bununla birlikte, merkezdeki mâliye dairesinin (defterhâne-i âmi-re) zaman zaman kadılar vasıtasıyla bu verileri ayrı bir defterde topladığı da görülmektedir. Tahrir defterlerinin yanı sıra bu tür cizye defterlerine XV. yüzyıl sonlarından itibaren rastlanılmasına rağmen, asıl artış XVI. yüzyılın son çeyreğinde yaşanmış, bu dönemde yapılan son büyük tahrirlerin bir yan ürünü olarak çok sayıda müstakil cizye defteri de düzenlenmiştir². XVII. yüzyılın başından itibaren, büyük çaplı tahrîrler yapılmadı-

² Cizye defterleri hakkında bk. Ömer Lütfi Barkan, “894 (1488-1489) Yılı Cizyenin Taksimatına Ait Muhasebe Bilançoları”, *Belgeler*, I/1, (1964); Oktay Özel, “Avarız ve Cizye Defterleri”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara 2001, s. 35-50; Bruce W. McGowan, *Economic Life in Ottoman Europe Taxation Trade and Struggle for Land 1600-1800*, Cambridge 1981; Maria Tatarova, “Was There a Demographic Crisis in the Ottoman Empire in the Seventeenth Century”, *Etudes Balkaniques*, 2 (1988); Gyula Kaldy-Nagy, “Bevolkerrungsstatistische Quellentwert der Cizye Defter und der Tahrir Defter”, *Acta Orientalia Hungarica*, 11, (1960); Daniel Gofman, “The Maktu System and the Jewish Community of Sixteenth Century Safed: A Study of Two Documents from of the Ottoman Archives”, *Osmanlı Araştırmaları*, III 1982, s. 81-90; R. C. Jennings, “Zımmis (Non_ Muslim) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records”, *Journal of Economic and Social History of the Orient*, XXI/3, 1978; Machiel Kiel, “Remarks on the Administration of the Poll Tax (Cizye) in the Ottoman Balkans and The Value of Poll Tax Registers (Cizye Defterleri) for Demographic Research”, *Etudes Balkaniques*, 4, (1990), s. 70-104; Machiel Kiel, “Anatolia Transplanted Patterns of Demographic Religious and Ethnic Changes in The District of Tozlu (N. E. Bulgaria) 1479-1873”, *Anatolica* XVII, (1991), s. 1-27; Machiel Kiel, “Hrazgrad Hezargrad Razgrad The Vicissitudes of Turkish Town in Bulgaria”, *Turcica*, 21-23 (1991); Linda Darling, *Revenue Raising and Legitimacy Tax Collection and Financial Administration in the Ottoman Empire 1550-1560*, Leiden- Brill 1996; Mehmet Salih Erpolat, “Cizye Defterlerinin Sosyal ve İktisadî Tarih Araştırmaları Açısından Önemi: Diyarbakır Örneği”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*, S. 4, (Eylül 2004), s.189-204; İbrahim Özcoşar, Hüseyin Haşimi Güneş, “Osmanlı Devleti'nde Cizye ve 19. Yüzyıla Ait Bir Cizye Defteri: Cizre Sancağı'nın Cizye Defteri (Cizye Defter Numarası:375)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/15, (Kış-2006), s.159-179; Yusuf İyi, *Niğde Sancağı 1259*

ğı için müstakil cizye sayımları gerçekleştirilmiş, böylece daha sistemli bir şekilde kaleme alınan mufassal (ayrıntılı) ve icmal (özet) bir dizi cizye defteri ortaya çıkmıştır (Özel 2001: 47). Bu sayımlar ve defter yenileme işlemi, 1856'da cizye vergisi kaldırılıncaya kadar merkez hazinesinin en önemli uygulamalarından biri olarak devam etmiştir.

XVII. yüzyıl ortalarına kadar cizye sayımları ve defterleri çoğu zaman bölgenin kadıları tarafından gerçekleştirilmiş, bu yüzyılın ortalarından itibaren giderek defterhânenin ilgili kalemlerinin kâtipleri ya da bu iş için merkezden atanan askerî sınıf mensuplarınca yapılmaya başlanmıştır. Bu sayımlar düzenli bir şekilde gerçekleştirilemediğinden, cizye vergisi için her üç yılda bir "*nev-yafte yılı*" adıyla güncelleştirme(teftiş)ler yapılır, ölenler defterden düşülür, yeni bâliğ olanlar "*nev-yâfte*" olarak deftere ilâve edilirdi. İki kopya halinde hazırlanan defterlerden biri sarayda defterhâne, diğeri ise taşrada Beylerbeylik merkezinde muhafaza edilir, vergi toplanırken bunlar esas alınırdı (Özel 2001: 35-50).

Cizye defterlerinde genellikle eyalet, sancak, kaza, nahiye, karye, çiftlik ve mahalle adları belirtilerek bu yerlerde oturan, misafir olarak bulunan, gelip-geçen, ticaret maksadıyla bulunan reâyânın isim, eşkâl, yaş ve cizye sınıfları yazıldıktan sonra isimlerinin altına tahsil edilen cizye miktârı belirtilmiş ve ilgililerce mühürlenmiştir. Defterlerde rik'a, divânî ve siyâkât yazıları kullanılmıştır (Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı 2010: 249).

Çalışmamıza konu olan defter; Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kamil Kepeci Cizye Muhasebe Kaleminde KK.d kodlu, Genel No: 03924, Özel No: 7 olan Kıbrıs Eyaleti'nin Baf ve Kukla kazalarına ait mufassal cizye defteridir. 49x18 ebadında ciltli ve ebrusuz olan defter 302 sayfadır. Defterin 1, 23-27, 142, 143, 182, 183, 238-241, 302. sayfaları boş olup 98, 99, 148 ve 149. sayfa numaraları mükerrer yazılmıştır.

Defterin üçüncü sayfasında "*fihrist-i kaza-i Baf*" ve "*fihrist-i kaza-i Kukla*" başlıkları altında kaza merkezleri, mahalleler, manastırlar ve karyelerin isimleri defterde buldukları sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. Defterin 4-241. sayfaları Baf kazası kayıtlarına aittir. Bu kayıtlar 4. sayfada

"Kıbrıs ceziresinde mutavattın bil-cümle ehl-i İslâm ve reâyânın işbu altmışbir senesine mahsûben icâb iden virgüleri hâl ve tahammül ve temettularına göre tertib ve tevzii olunmak üzere müceddeden tahrîr-i nüfusları keyfiyeti mukteza-yı irâde-i seniyyeden bulunmuş olduğına mebni zikr olunan nüfusdan Baf kazasında mütemekkin olan kaffe-i nüfus-ı zükûr

u reâyâ-yı ehl-i zimmetin sinn ve eşkâl ve esâmileriyle sunuf-ı selâse vechiyle istihkâk-ı hakikiyyelerini ve evlâd-ı zükurlarının esâmileriyle reâyâ-yı mersûmeden bazı amel-mânde olan reâyânın dahî kezâlik sinn-i eşkâl ve esâmilerini mebni tahrîr defteridir”

şeklindeki genel açıklama ile başlamaktadır.

1061/1650-51 senesine ait vergilerin tespiti için yapılması istenilen tahrîr ile Baf kazasında oturan gayrimüslimlerin cizyeye tâbi hâne reisleri ve cizyeye tâbi olsun veya olmasın bütün erkek çocukları ve iş göremez durumda olanların (amel-mânde) yaşı, eşkâli ve isimleri ile kaydedilmiştir. Ayrıca gelir durumlarına göre a'lâ, evsât ve ednâ şeklinde sınıflandırılmıştır. Devamında yerleşim yerlerinin isimleri ve hâne miktârı verilmiştir. Hâne reisleri meslek, yaş ve isimleri ile yazılmıştır. Her hâne ile ilgili bilgilerin sağ üst köşesinde sıra no, ortasında hangi kategoriden olduğu ve sol üst köşesinde sıralamadaki hâne numarası verilmiştir.

Baf kazası ile ilgili kayıtların sonunda “Baf kazasının yekûnu” başlığı altında kazaya ait a'lâ, evsât, ednâ miktarı ve genel toplamı ile amel-mânde ve sibyan sayısı ile genel toplamı verilmiştir. Bunun altında

“işbu altmışbir senesine mahsûben Kıbrıs ceziyesinden tertib ve tevzi lazım gelen matlûban-ı aliyyenin hâl ve tahammül ve temettuu ahaliye göre tanzim ve tesviye olunması zımnında ahalî-i merkûme nüfusunun müceddeden tahriri muktezası irâde-i seniyyeden bulunmuş ol vechile nüfus-ı mezkûre mukarrer olan nizamına tabiken lede'l-tahrîr ceziye-i merkûmenin hâvî olduğu kazalardan Baf kazasında ber-vech-i terkim-i bâlâ yüzseksen nefer a'lâ ve dokuz yüz on yedi nefer evsât ve altı yüz onsekiz nefer ednâ cizye-güzâr reâyâ ile bin üç yüz otuz sekiz nefer sabi ve yetmiş amel-mânde olduğunu tebeyyün etmiş ve reâyâ-yı merkûmenin ber-minvâl-i muharrer sunuf-ı selâse icâb iden ma'rifet-i şer'i ve meclis-i rü'esâ-yı râ'ie ma'rifeti inzimâmı ile esâmileri bâlâlarına medâr-ı şerh ile işaret kılınmış olmağla herhalde emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir”

şeklindeki açıklama ve imzalarla Baf kazasına ait kayıtlar son bulmuştur.

Defterin 242-301. sayfaları Kukla kazasına aittir. Bu bölüm

“Kıbrıs ceziyesinde mutavattın ve mütemekkin bil-cümle ehl-i İslâm ve reâyânın işbu altmışbir senesine mahsûben icâb iden virgüleri hâl ve tahammül ve temettularına göre tertib ve tevzi olunmak üzere müceddeden tahrîr-i nüfusları keyfiyeti mukteza-yı irâde-i seniyyeden bulunmuş olduğına mebni zikr olunan nüfusdan Kukla kazasında mütemekkin olan kaffe-i nüfus-ı zükûr-ı reâyâ-yı ehl-i zimmetin sinn ve eşkâl ve esâmileriyle sunuf-ı selâse vechiyle istihkâk-ı hakikiyyelerini ve evlâd-ı zükûrlarının esâmileriyle reâyâ-yı mersûmeden amel-mânde olan reâyânın dahî kezâlik sinn-i eşkâl ve esâmilerini mebni tahrîr-i nüfus defteridir”

şeklinde başlamış ve kayıtlar birinci bölümdeki gibi tutulmuştur.

Kukla kazası ile ilgili kayıtların sonunda kazaya ait a'lâ, evsât, ednâ miktârı ve genel toplamı ile amel-mânde ve sibyan sayısı ile genel toplamı verilmiştir. Bunun altında

“işbu altmışbir senesine mahsûben Kıbrıs ceziresinden tertib ve tevzii lazım gelen matlûban-ı aliyyenin hâl ve tahammül ve temettuu ahalîye göre tanzim ve tesviye olunması zımnında ahalî-i merkûme nüfusunun müceddeden tahriri muktezası irâde-i seniyyeden bulunmuş ve ol-vechile nüfus-ı mezkûre mukarrer olan nizamına tatbiken lede'l-tahrîr cezire-i merkûmenin hâvî olduğu kazalardan ber-vech-i terkîm-i bâlâ onyedî nefer a'lâ yüzseksenüç nefer evsât ve yüzyetmişaltı nefer ednâ cizye-güzâr reâyâ ile üçyüzonbir nefer sabi ile yigirmidört amel-mânde olduğunu te-beyyün etmiş ve reâyâ-yı merkûmenin ber-minvâl-i muharrer sunuf-ı selâse icâb iden ma'rifet-i şer'i ve meclis-i rü'esâ-yı râ'îye ma'rifeti inzîmâmıyle esâmileri bâlâlarına medâr-ı şerhile işaret olmağla herhalde emr ü fermân hazret-i veliyy-ül-emrindir”

şeklindeki açıklama ve imzalarla Kukla kazasına ait kayıtlar son bulmuştur.

C. Baf ve Kukla Kazalarında Gayrimüslimler

1650-51 yılında Kıbrıs Adasında oturan Müslim ve Gayrimüslim bütün reâyânın vergilerine esas olmak üzere nüfus sayımı istenmiştir. Bu cümleden olmak üzere Baf ve Kukla kazalarında oturan gayrimüslimler gelir durumlarına göre tasnif edilerek kaza merkezi, mahalle, manastır ve köylerin sayımı yapılarak bir defter haline getirilmiştir. Defter sadece cizyeye tâbi olanları değil, cizyeden muaf olan sakat iş göremez durumda olan ve çocuklarla birlikte bütün erkek nüfusun kaydedildiği mufassal bir sayım defteridir. Bundan dolayıdır ki Baf ve Kukla kazalarındaki gayrimüslimler, defterin aslına sadık kalınarak yerleşim yerleri ve hâne miktârı, gelir durumlarına göre dağılımı, çocuk sayısı ve iş göremez durumda olanlar şeklinde tasnif edilerek tablolara dökülüp değerlendirilmiştir.

a. Baf Kazasında Gayrimüslimler

3924 nolu deftere göre gayrimüslimlerin yaşadığı 1520 hâneli Baf kazasının, 2 mahallesi, 4 manastırı ve 41 köyü vardır. 1650-51 tarihi itibarıyla Kukla kazasında cizyeye tâbi olan aileler ile küçük yaştaki çocuklar ve cizyeden muaf iş göremez durumda olanların kaza merkezi, manastır ve köylere göre dağılımı aşağıdaki tablodaki gibidir.

	hâne	a'lâ	evsât	ednâ	toplaml	sıbyan	Amel-mânde	toplaml	Genel toplaml
n. kaza-i Baf	13	-	1	11	12	3	1	4	16
m. Ayatotro	36	-	7	33	40	29	-	29	69
m. Ayacanga	49	1	10	42	53	40	1	41	94
man. Çamlı	1	2	13	14	29	2	5	7	36
man. İstavroz	1	-	5	3	8	-	-	-	8
man. Ayamoni	1	-	-	-	-	-	-	-	-
man. İngiltere	1	1	3	3	7	-	1	1	8
Mesane	8	-	8	-	8	12	-	12	20
Salambu	40	2	31	17	50	32	2	34	84
Celocedre	33	2	16	19	37	25	2	27	64
Huluderfe	19	-	10	8	18	8	1	9	27
Nada	30	3	18	11	32	25	-	25	57
Piskopo	27	4	21	8	33	32	-	32	65
Eledyu	6	-	4	3	7	7	-	7	14
Ayamarina	13	1	7	6	14	9	1	10	24
Amarket	39	5	27	11	43	34	2	36	79
Pendalye	24	1	23	3	27	31	2	33	60
Celenya	26	7	14	7	28	22	2	24	52
Ayafodi	34	6	22	8	36	34	3	37	73
Galatarka	23	1	14	9	24	21	1	22	46
İstaro	44	14	22	16	52	59	1	60	112
Kannavyu	8	-	6	4	10	4	-	4	14
Pano Penaye	59	5	32	31	68	71	1	72	140
İsbroye	14	-	7	7	14	11	-	11	25
Lemona	22	5	13	6	24	24	-	24	48
Hulu	51	15	28	21	64	48	1	49	113
Polem	63	14	32	17	63	35	4	39	102
İşati	3	-	3	-	3	5	-	5	8
Ledenbo	58	2	44	13	59	41	2	43	102
Terniya	31	5	17	9	31	18	2	20	51
Çada	65	4	47	18	69	64	2	66	135
Filiya	35	6	20	14	40	25	1	26	66
Terimo	41	6	21	16	43	21	3	24	67
İstrunbi	65	14	41	25	80	54	1	55	135
Çili	41	6	25	11	42	29	5	34	76
Akurco	12	-	6	6	12	17	-	17	29
Peya	116	-	72	56	128	101	11	112	240
Aflurate	23	2	15	7	24	22	1	23	47
Cunarfe	40	1	29	16	46	35	1	36	82
Enye	67	10	32	32	74	59	4	63	137
Mesoni	26	3	19	6	28	31	1	32	60
Dale	39	-	25	19	44	35	-	35	79
Terminoşe	23	2	14	6	22	13	2	15	37
Fonya	27	3	15	14	32	24	-	24	56
Anavarkor	14	3	10	3	16	13	-	13	29
Mesahorko	32	5	20	9	34	28	1	29	63
Marahunda	33	12	20	5	37	41	1	42	79
Armo	44	7	28	15	50	44	1	45	95
Toplam	1520	180	917	618	1715	1338	70	1408	3123

Tablo I. Baf Kazasında Gayrimüslimler

Tabloda görüldüğü üzere Baf Kazasında cizyeye tâbi olanların 180'i a'lâ (% 10.49), 917'si evsât (% 53.46) ve 618'i ednâ (% 36.03) olmak üzere toplam 1715 kişidir.

Cizye vergisi genellikle 15-75 yaş arası gayrimüslimlere uygulanmaktadır. İncelenen Defterde az sayıda da olsa 75 yaş üzeri 80 (KK.d. 3924: 77, sıra no: 57), 85 (KK.d. 3924: 81, sıra no: 3,6) ve 90 (KK.d. 3924: 84, sıra no: 3) yaşındaki gayrimüslimlere cizye tarh edildiği görülmektedir.

Cizyeye tâbi olmayan küçük yaştaki çocuklar (1338) ile iş göremez durumda olanların (70) toplamı 1408 kişidir. Bunların cizyeye tâbi olanlarla birlikte toplamı 3123 kişidir. Cizyeye tâbi olan 1715 kişinin toplam erkek nüfus içerisindeki oranı % 54.9'dur. Çocukların toplam erkek nüfus içerisindeki oranı % 42.84, iş göremez durumda olanların oranı ise % 2.24'dür.

İncelenen defterde iş göremez durumda olan ve amel-mânde başlığı altında verilen toplam 70 kişi vardır. Defterde mim harfi ile işaretlenen ve cizyeden muaf olan bu grubu genellikle 75-105 yaş arası kişiler oluşturmaktadır. Ayrıca iki kişi a'mâ (KK.d. 3924: 4, 99), iki kişi bî-zebân (dilsiz) (KK.d. 3924: 68, 71), bir kişi meczûb (KK.d. 3924: 110) ve bir kişi âlil (kör-sakat) (KK.d. 3924: 77) olarak kaydedilmiştir.

b. Kukla Kazasında Gayrimüslimler

3924 nolu deftere göre gayrimüslimlerin yaşadığı 351 hâneli Kukla kazasının, 1 manastır ve 17 köyü vardır. 1650-51 tarihi itibarıyla Kukla kazasında cizyeye tâbi olan aileler ile küçük yaştaki çocuklar ve cizyeden muaf iş göremez durumda olanların kaza merkezi, manastır ve köylere göre dağılımı aşağıdaki tablodaki gibidir.

	Hâne	A'lâ	Evsât	Ednâ	Toplam	Sıbyan	Amel-mânde	Toplam	Genel toplam
n. kaza-i Kukla	40	-	22	18	40	32	-	32	72
Yeroşibo	47	3	17	32	52	51	5	56	108
Eşliya	16	2	11	1	14	14	1	15	29
Dimi	25	1	12	18	31	21	3	24	55
Anaride	32	3	18	12	33	25	2	27	60
Manderka	7	1	4	4	9	9	-	9	18
Nikola	11	1	5	6	12	8	-	8	20
Susuz	8	-	4	5	9	7	-	7	16
Arcomanderide	8	-	5	5	10	16	-	16	26
Musire	10	-	3	6	9	9	2	11	20

Mamonye	20	1	7	13	21	10	1	11	32
İstavrikona	6	-	4	3	7	1	-	1	8
Daraşiborole	8	-	5	4	9	11	-	11	20
Man. Ayasuva	1		1		1				
Cirayes	18	2	9	11	22	23	1	24	46
Filusa	26	1	19	5	25	18	1	19	44
Berutorsa	22	1	21	5	27	23	2	25	52
Ayanikola	19	-	4	13	17	17	3	20	37
Arminu	28	1	12	15	28	16	3	19	47
Toplam	351	17	183	176	376	311	24	335	711

Tablo II. Kukla Kazasında Gayrimüslimler

Tabloda görüldüğü üzere Kukla Kazasında cizyeye tâbi olanların 17'si a'lâ (% 4.52), 183'ü evsât (% 48.67) ve 176'sı ednâ (% 46.80) olmak üzere toplam 376 kişidir.

Cizyeye tâbi olmayan küçük yaştaki çocuklar (311) ile iş göremez durumda olanların (24) toplamı 335 kişidir. Bunların cizyeye tâbi olanlarla birlikte toplamı 711 kişidir. Cizyeye tâbi olan 376 kişinin toplam erkek nüfus içerisindeki oranı % 52.88'dir. Çocukların toplam erkek nüfus içerisindeki oranı % 43.74, iş göremez durumda olanların oranı ise % 3.37'dir.

İş göremez durumda olan ve amel-mânde başlığı altında verilen cizyeden muaf olanlar defterde mim harfi ile işaretlenmişlerdir. Bunların üçü meczûb (KK.d. 3924: 249, sıra no: 46; KK.d. 3924: 255, sıra no: 21; KK.d. 3924: 298, sıra no: 14), diğerleri ise 70-100 yaş arası kişilerdir. Ayrıca 15 ve 40 yaşında olan ama muaf kaydedilen iki kişi olup bunlar hakkında herhangi bir açıklama yazılmamıştır (KK.d. 3924: 258, sıra no: 44, 52).

D. Baf ve Kukla Kazalarında Meslek Sahipleri

İncelenen defterde kaydedilen Gayrimüslim hâne reislerinin meslekleri de yazılmıştır. Cizyeye tâbi olan ve ailesiyle birlikte oturan çocuk, kardeş ve yetimlerin meslekleri yazılmamıştır. Büyük ihtimalle babaları veya ağabeyleri ile aynı meslektendirler. Bunun için Baf ve Kukla kazalarında meslekleri ve meslek sahiplerini tasnif ederken defterde kaydedildiği gibi aile reislerinin meslekleri esas alınmıştır.

a. Baf Kazasında Meslek Sahipleri

İncelenen deftere göre Baf kazasında tespit edilen meslekler; bahçevân, bakkal, balıkçı, baltacı, bıçakçı, boyacı, çangar (Özkul 2006/1: 508-511; Özkul 2006/2: 342-343)³, çoban, değirmenci, demirci, dülgere,

³ Çangarlık, Kıbrıs'ın geleneksel ayakkabı ve çizme üreticisi olan kişilerin toplandığı sınıfa verilen isimdir. Çangarların ürettikleri ayakkabı ve çizmeler diğer üretilenlerden farklıdır. Çangarlar uzun ve yüksek konçlu çizmeler imal

gemici, ırgad, kalaycı, kayıkçı, keşiş, kısrakçı, kuyumcu, neccar, papaz, rençber, tahtacı, terzi, tüfenkçi, yapıcı ve yarıcıdır.

Baf kaza merkezi ve mahallelerinde (Ayatotro, Ayacanga) meslekler ve meslek sahiplerinin gelir düzeylerine göre dağılımı ise şöyledir: a'lâ; çangar (1), evsât; rençber (11), çoban (1), bahçevân (1), tüfenkçi (1), yarıcı (1), Ednâ; Bahçevan (2), bakkal (2), balıkçı (2), bıçakçı (1), boyacı (1), çangar (10), demirci (2), dülger (5), gemici (2), ırgad (9), kayıkçı (3), rençber (19), terzi (1), tüfenkçi (1), yapıcı (1), olmak üzere toplam 77 kişidir. Baf kazasındaki Çamlı, İstavroz, Ayamoni ve İngiltere manastırlarına bağlı ve cizyeye tâbi kişilerin meslekleri ise belirtilmemiştir. Kırsal kesimde oturan meslek sahiplerinin gelir durumlarına göre a'lâ, evsât ve ednâ olmak üzere köylere göre dağılımı aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

ederler; bunlara, çangar çizmesi veya sicillerde geçtiği gibi bodina denir. Erkekler için yapılan bodinalar teke derisinden yapılır ve dize kadar uzanır. Kadın ve çocuklar için yapılanlar ise oğlak veya keçi derisinden üretilmekte ve erkeklerinkine göre daha kısa olmaktadır. Lefkoşa'da Çangarlar Sûku diye bir çarşı bulunmaktadır. Ali Efdal Özkul, age., s. 342-343; Aynı yazar, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Kıbrısında Çangarlık", **Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Ahmet Özgiray'a Armağan, Tarihin İçinden**, İstanbul 2006, s. 508-511

Peya	-	-	-	-	-	-	58	6	-	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-	1	-	4	-	2	-	-	22	-	1	3	-		
Aflurate	-	-	-	2	-	-	12	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-		
Cunarfe	-	-	-	1	-	-	24	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	4	-	-	-	-		
Enye	-	-	-	10	-	-	22	-	1	1	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	1	1	9	-	1	-	-		
Mesoni	-	-	-	3	-	-	13	1	-	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-		
Dale	-	-	-	-	-	-	16	1	-	-	-	4	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3	-	-	1	-	4	-	-	-	-	
Terminoşe	-	-	-	1	1	-	10	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	
Fonya	-	-	-	3	-	-	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	-	-	-	-	-	-	
Anavarkor	-	-	-	3	-	-	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	
Mesahorko	-	-	-	4	1	-	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	
Marahunda	1	-	-	9	2	-	16	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	
Armo	-	-	-	7	-	-	21	2	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	4	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablo III. Baf Kazasında Meslek Sahipleri

ırgad (% 42.72), 48 kişi rençber (% 43.63), 7 kişi çoban (% 6.36) ve 5 kişi çangar (% 4.54), bir kişi demirci ve 2 kişi dülgerdir.

E. Gayr-i Müslim Erkeklerin Yaş Dağılımı

Cizye Defterine göre cizye mükellefi erkeklerin “sinn” başlığı altında yaşlarının da kaydedildiği görülmektedir. Tablolarda görüleceği üzere cizye mükellefi bireyleri 1-10, 11-17, 18-25, 26-40, 41-65, 66-74, 75-99, 100 ve üzeri yaş grupları içinde ele alıp inceledik (Eken 2008: 271).

a. Baf Kazasında Gayr-i Müslim Erkeklerin Yaş Dağılımı

İncelenen cizye defterinin nüfus tahriri özelliği taşımasından dolayı bir yaşından itibaren erkek çocuklarının kaydedildiği görülmektedir. Dolayısıyla yaş gruplarını tasnif ederken 1-10 yaş grubuyla başlamayı uygun gördük. Baf kazasında bu gruba giren 1243 kişi erkeklerin % 39.80'ine tekabül etmektedir. Bıyığı sakalı henüz çıkmış, yeni yetme anlamına gelen “şabb-ı emred” olarak ifade edilen 11-17 yaş grubu 249 kişi (% 7.97), gençlik dönemini oluşturan 18-25 yaş grubu 374 kişi (% 11.97), olgunluk çağını oluşturan 26-40 yaş grubu 666 kişi (% 21.32), ihtiyarlığın başladığı 41-65 yaş grubu 394 kişi (% 12.61), 66-74 yaş grubunda 101 kişi (% 3.23), 75-99 yaş grubunda 73 kişi (% 2.33), 100 ve üzeri yaş grubunda 23 kişi (% 0.73) nin olduğu görülmektedir.

	1-10 Yaş	11-17 Yaş	18-25 Yaş	26-40 Yaş	41-65 Yaş	66-74 Yaş	75-99 Yaş	100 üzeri	Toplam
n. kaza-i Baf	3	-	3	8	-	1	1		16
m. Ayatoto	25	6	16	16	4	2	-		69
m. Ayacanga	38	4	15	22	11	2	2		94
man. Çamlı	2	1	4	12	11	2	4		36
man. İstavroz	-	-	1	3	4	-	-		8
man. Ayamoni	-	-	-	-	2	-	-		-
man. İngiltere	-	-	2	-	3	3	-		8
Mesane	11	1	-	5	3	-	-		20
Salambu	32	6	15	18	8	3	2		84
Celocedre	21	8	7	14	9	3	1	1	64
Huluderfe	8	-	6	9	3	-	1		27
Nada	22	4	9	12	8	2	-		57
Piskopo	32	4	14	8	6	1	-		65
Eledyu	7	-	1	2	3	-	1		14
Ayamarina	9	1	2	4	5	2	1		24
Amarket	32	5	10	19	9	4	-		79
Pendalye	28	4	6	14	5	2	1		60
Celenya	19	6	3	14	8	1	1		52
Ayafodi	32	4	4	20	8	1	3	1	73
Galatarka	20	5	4	9	6	-	2		46
İstaro	56	6	9	16	17	3	5		112

Kannavyu	4	2	1	6	1	-	-		14
Pano Penaye	66	8	13	28	19	4	2		140
İsbroye	11	1	4	6	3	-	-		25
Lemona	23	2	3	12	7	-	1		48
Hulu	43	10	14	20	17	7	2		113
Polem	32	8	21	17	14	2	4	4	102
İşati	4	1	-	2	1	-	-		8
Ledenbo	37	8	9	29	13	3	1	2	102
Terniya	18	4	5	9	9	2	4		51
Çada	58	11	14	29	18	2	1	2	135
Filiya	26	6	7	12	8	6	-	1	66
Terimo	20	5	6	15	14	3	2	2	67
İstrunbi	53	5	19	30	19	6	2	1	135
Çili	29	4	7	18	10	3	5		76
Akurco	16	3	1	5	1	1	2		29
Peya	94	20	22	49	36	7	7	5	240
Aflurate	21	2	9	6	7	-	2		47
Cunarfe	32	12	7	18	7	5	-	1	82
Enye	54	18	13	25	14	5	6	2	137
Mesoni	25	7	7	12	8	-	1		60
Dale	34	7	10	18	7	3	-		79
Terminoşe	12	4	6	9	2	1	3		37
Fonya	22	9	12	7	5	1	-		56
Anavarkor	9	6	4	6	4	-	-		29
Mesahorko	27	5	6	15	7	-	2	1	63
Marahunda	38	6	8	17	6	4	-		79
Armo	38	10	15	21	6	4	1		95
Toplam	1243	249	374	666	394	101	73	23	3123

Tablo V. Baf Kazasında Gayr-i Müslim Erkeklerin Yaş Dağılımı**a. Kukla Kazasında Gayr-i Müslim Erkeklerin Yaş Dağılımı**

Kukla kazasında 1-10 yaş grubunda 283 kişi (% 39,80), 11-17 yaş grubunda 73 kişi (% 10,26), 18-25 yaş grubunda 87 kişi (% 12,23), 26-40 yaş grubunda 152 kişi (% 21,37), 41-65 yaş grubunda 92 kişi (% 12,94), 66-74 yaş grubunda 9 kişi (% 1,26), 75-99 yaş grubunda 9 kişi (% 1,26), 100 ve üzeri yaş grubunda 6 kişi (% 0,84) tespit edilmiştir.

	1-10 Yaş	11-17 Yaş	18-25 Yaş	26-40 Yaş	41-65 Yaş	66-74 Yaş	75-99 yaş	100 üzeri	Toplam
nefs-i Kukla	29	9	8	16	10	-	-	-	72
Yeroşibo	45	18	10	19	13	2	1	-	108
Eşliya	13	1	4	6	4	1	-	-	29
Dimi	16	9	11	10	8	1	-	-	55
Anaride	21	8	10	11	8	-	2	-	60
Manderka	8	2	2	4	2	-	-	-	18
Nikola	8	1	3	4	3	-	1	-	20
Susuz	6	3	2	3	2	-	-	-	16
Arcomanderide	15	2	4	2	2	-	1	-	26
Musire	9	1	1	6	1	-	-	2	20
Mamonye	10	3	5	10	3	1	-	-	32
İstavrikona	1	1	2	3	-	-	1	-	8

Daraşiborole	10	2	2	4	2	-	-	-	20
Man. Ayasuva	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Cirayes	20	4	7	8	6	-	-	1	46
Filusa	17	1	4	14	6	1	1	-	44
Berutorsa	22	3	6	13	6	2	1	-	53
Ayanikola	17	2	2	7	7	-	1	1	37
Arminu	16	3	4	12	9	1	-	2	47
Toplam	283	73	87	152	92	9	9	6	711

Tablo VI. Kukla Kazasında Gayr-i Müslim Erkeklerin Yaş Dağılımı

Baf ve Kukla kazalarında 1-10 yaş grubunda 1526 kişi (% 39,80), 11-17 yaş grubunda 322 kişi (% 8,39), 18-25 yaş grubunda 461 kişi (% 12,02), 26-40 yaş grubunda 818 kişi (% 21,33), 41-65 yaş grubunda 486 kişi (% 12,67), 66-74 yaş grubunda 110 kişi (% 2,86), 75-99 yaş grubunda 82 kişi (% 2,13), 100 ve üzeri yaş grubunda 29 kişi (% 0,75) tespit edilmiştir.

Sonuç

3924 nolu defter, Baf ve Kukla kazalarına ait mufassal cizye defteridir. Söz konusu defter, 1651'de Kıbrıs Adası'nda oturan Müslim ve Gayrimüslim reâyânın vergilerine esas olmak üzere yapılan tahrîr sonucunda hazırlanmıştır.

İncelenen bu defterde Baf ve Kukla kazalarının sosyal, iktisadî ve demografik yapısı hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Bu verilerden hareketle sözkonusu olan tarihte Baf ve Kukla kazalarında yaşayan gayrimüslimlerin yerleşim yerleri, hâne sayısı, gelir durumları, yaşları, meslekleri ve gelir durumlarına göre mesleklerin dağılımı değerlendirilmiştir.

3924 nolu defter XVII. Yüzyılda geniş kapsamlı cizye sayımları neticesinde ortaya çıkan müstakil cizye defterlerine güzel bir örnektir. Defter, Kıbrıs'da belirli bir tarihte devletin cizye mükellefi olan Gayrimüslim reâyânın sayısının hesaplanmasına yarayacak rakamları ihtiva ettiği gibi müteakip yıllarda ortaya çıkacak sayısal değişikliklerin değerlendirilmesi amacıyla yapılacak demografik araştırmalara da kaynak teşkil etmektedir. Bununla birlikte 16. yüzyıl sonundan itibaren arazi tahrirleri muntazam olarak tekrar edilemediğinden 16. yüzyıl tahrir defterleri ile 17. yüzyıl cizye kayıtları karşılaştırılmak suretiyle nüfus ve göç hareketlerine dair bilgi edinmek mümkündür.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV VESİKALARI

A-Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Mühimme Defterleri: (BOA. MD.)

2. Maliyeden Müdevver Defterler: (BOA. MAD.)

Defter no: 279, 396, 524, 2737, 2772, 5712, 6268, 8428, 9840, 9845

3. Kamil Kepeci Tasnifi,

a. Cizye Muhasebe Kalemi (KK.d. 3924:)

B-Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (TK. KKA. TD.)

1. Defter no: 64

C-Kıbrıs Evkaf Müdürlüğü

1. Şer'iyye Sicilleri: (KŞS. Defter I - KŞS. Defter II)

II. ARAŞTIRMA ESERLERİ

BARKAN, Ömer Lütfi (1964), "894 (1488-1489) Yılı Cizyenin Taksimatına Ait Muhasebe Bilançoları", *Belgeler*, I/1, (Ankara), s. 1-117.

BECKER, C. H. (1993), "Cizye", *İslam Ansiklopedisi*, III, İstanbul, s. 199-201

ÇAĞATAY, Neşet (1947), Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler" *DTCFD*, V/V, (Kasım – Aralık), s. 484-510.

DARLING, Linda (1996), *Revenue Raising and Legitimacy Tax Collection and Financial Administration in the Ottoman Empire 1550-1560*, Leiden-Brill.

DÜNDAR, Recep (1998), *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570- 1670)*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Malatya.

DÜNDAR, Recep (1998), *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya.

EKEN, Galip (2008), "19. Yüzyılda Kangal Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair", *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, s. 263-299.

ERCAN, Yavuz (1991), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Belleten*, LV/213, (Ankara), s. 371-391.

ERKAL, Mehmet (1993), "Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, İstanbul.

ERPOLAT, Mehmet Salih (2004), "Cizye Defterlerinin Sosyal ve İktisadî Tarih Araştırmaları Açısından Önemi: Diyarbakır Örneği", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*, S. 4, (Eylül), s.189-204.

GOFMAN, Daniel (1982), "The Maktu System and the Jewich Community of Sixteenth Century Safed: A Study of Two Documents from of the Ottoman Archives", *Osmanlı Araştırmaları III*, s. 81-90.

İNALCIK, Halil (1959), "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü", *Belleten*, XXIII/92, (Ekim), s. 575-610.

İNALCIK, Halil (1993), "Cizye", *DİA*, VIII, İstanbul, s. 45-48.

İYİ, Yusuf (1999), *Niğde Sancağı 1259 (M.1843) Senesi Cizye Defteri*, (Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde.

JENNINGS, R. C. (1978), "Zımmis (Non_ Muslim) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records – the Sharia Court of Anatolian Kayseri",

- Journal of Economic and Social History of the Orient*, XXI/3, (1978), s. 225-293.
- KALDY-NAGY, Gyula (1960), "Bevolkerrungsstatistische Quellentwert der Cizye Defter und der Tahrir Defter", *Acta Orientalia Hungarica*, 11, s. 259-269.
- KAZICI, Ziya (1997), *Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul.
- KIEL, Machiel (1990), "Remarks on the Administration of the Poll Tax (Cizye) in the Ottoman Balkans and The Value of Poll Tax Registers (Cizye Defterleri) for Demographic Research", *Etudes Balkaniques*, 4, s. 70-104.
- KIEL, Machiel (1991), "Anatolia Transplanted Patterns of Demographic Religious and Ethnic Changes in The District of Tozlu (N. E. Bulgaria) 1479-1873", *Anatolica XVII*, s. 1-27.
- KIEL, Machiel (1991), "Hrazgrad Hezargrad Razgrad The Vicissitudes of Turkish Town in Bulgaria", *Turcica*, 21-23.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1999), "Osmanlı İktisadî Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi II*, (Editör: E. İhsanoğlu), İstanbul, s. 513-650.
- McGOWAN, Bruce W. (1981), *Economic Life in Ottoman Europe Taxation Trade and Struggle for Land 1600-1800*, Cambridge.
- NEDKOFF, Boris Christoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", *Belleten VIII/32*, (Çev. Şinasi Altundağ), Ankara 1944, s. 599-652.
- ÖZCOŞAR, İbrahim- GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi (2006), "Osmanlı Devleti'nde Cizye ve 19. Yüzyıla Ait Bir Cizye Defteri: Cizre Sancağı'nın Cizye Defteri (Cizye Defter Numarası: 375)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/15, s.159-179.
- ÖZEL, Oktay (2001), "Avarız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Ankara, s. 35-50.
- ÖZKUL, Ali Efdal (2006/1), "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Kıbrısında Çangarlık", *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Ahmet Özgiray'a Armağan, Tarihin İçinden*, İstanbul, s. 508-511.
- ÖZKUL, Ali Efdal (2006/2), *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, İstanbul.
- PAKALIN, M. Z. (1971), *Tarih Deyimleri ve terimleri Sözlüğü I*, İstanbul, s. 297-302
- ŞENER, Abdüllatif (1990), *Tanzimat Döneminde Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, (2010), *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul.
- TABAKOĞLU, Ahmet (1985), *Gerileme Devrine Girerken Osmanlı Mâlîyesi*, İstanbul.
- TABAKOĞLU, Ahmet (1994), *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul.
- TATAROVA, Maria (1988), "Was There a Demographic Crisis in the Ottoman Empire in the Seveenteenth Century", *Etudes Balkaniques*, 2, s. 55-63.